

stále vše svazovat jednotícími předpisy, neboť informační rozvoj je prudký, čas běží neúprosně rychle, prostor se stále zmenšuje.

Platónovo filosofování bylo péčí o duši. Může „světověká“ výchova a vzdělávání se také stát péčí o duši, aby byla možná proměna ve způsobu smýšlení a životního stylu i přijímání hodnot civilisace?

Výchova jako součást národní kultury

Marie Řehořková

Výchova jako součást národní kultury je širším a obsažnějším vyjádřením pojmu vlastenecká výchova. Vlastenectví nové pojetí vyžaduje. Připomeňme si dvě studie, řešící problém malých národů, z roku 1915 a z roku 1925. Jejich autory byli naši presidenti, T. G. Masaryk a Edvard Beneš. Přednesli je na londýnské univerzitě, v rámci školy slovanských studií, následně pak byly vydány tiskem. Současné vlastenectví je obsahem i formou jiné, neboť vyrůstá z docela jiných podmínek, mezinárodních i národních, z podmínek světa, který prochází prudkým vědeckotechnickým rozvojem. Setrvává ovšem na bázi pojmu vlast, který je stejně starý, jako kultura sama. Mění se jen jeho odraz v psychice člověka.

Kultura v nejširším slova smyslu je protiváhou člověka jako tvora biologického, tedy přírody. Je tím, co vytvořil člověk svou materiální, duchovní a společenskou činností. Je výsledkem tvůrčí, produktivní orientace člověka. Tato produktivní orientace je pak protipólem orientace neproduktivní, spotřebitelské, konzumní. Kulturu vytvořil homo sapiens, nikoli homo konzumens. Fenomén kultury, zkoumaný především teorií kultury, má svoji dimenzi ontogenetickou (odrážející se v životě jedince), rovinu sociogenetickou (spjatou se širší pospolitostí, s národem) a transformačně kontinuální (zřetelnou ve vývoji celého lidstva). Konfuciova cesta k moudrosti, Platónova kalokagathia, bible, jsou projevy specifických kultur. Vyrůstaly ze specifických podmínek života na této planetě.

Až do prudkého technického rozvoje ve 20. století žily kultury poměrně izolovaně. Jen sporadicky vstupovaly ve styk. Technický pokrok ukončil izolaci kultur a vystavil je všestrannému styku. Už ve 20. letech tohoto století kulturní antropolog, Bronislav Malinowski, upozorňuje na závažný problém kulturní přeměny v důsledku styku kultur. Kulturní přeměnou je podle něho proces, jíž se určité společenství, tj. sociální, duchovní a materiální kultura, převádí z jednoho typu na typ druhý. Přeměna může být podmíněna buď faktory vnitřními, samovývojem, nebo vnějšími, tj. stykem s jinými kultura-

mi. Podoba tohoto styku pak může mít dvojí hodnotu: buď pozitivní, nebo negativní.

Při pozitivním charakteru styku kultur se jednotlivé prvky či komplexy nevytěšňují, ale vhodně do sebe zapadají, harmonují. Negativní styk představuje vytěšnění prvků či celých kulturních komplexů jedné kultury prvky či komplexy kultury druhé. Vytěšňování je de facto vždy větší či menší násilí. To pak nutně vede k úpadku, neboť násilí nemůže plodit vyšší kvalitu kultury. Pod dojmem toho se pak již v prvních desetiletích našeho století uvažuje o krizi světové kultury. K optimistům při řešení celosvětové krize kultury patří Albert Schweitzer. K největším pesimistům patří pak autor obsáhlého díla „Zánik Západu“, Oswald Spengler.

Někde uprostřed, mezi kulturními optimisty a kulturními pesimisty až katastrofisty, stojí myslitelé Ortega y Gasset a Herbert Marcuse. Oba vidí propast mezi vědeckotechnickým vývojem a osobnostní autonomií, subjektivitou ducha, tvořivostí individua a jeho svobodou. Kultura je podle Marcuseho pohlcována civilizací, technickým operacionismem a utilitarismem. Podle André Siegfrieda jsou příčiny evropské kulturní krize v porušení harmonie mezi pojetím společenského poznání, člověkem a technikou. Kultura apolónská je přetvořena v kulturu dionýzovskou. Homo konsumens vyhrál nad uslechtilostí v mysli i skutcích člověka. Na americkém kontinentu je pak toto přetvoření člověka dovedeno do podoby, kdy člověk je zvnějšku řízen. Vnější nátlak je nahrazen vnitřním přinucením. Sami si přejeme dělat to, co objektivně jsme nuceni dělat. Americký sociolog David Riesman to podrobně rozebírá ve svém díle „Osamělý dav“.

Položme si nyní otázku: má z tohoto širšího pohledu výchova jako součást národní kultury nějaké šance do budoucna? Není fenomén vědeckotechnického vývoje určujícím ukazatelem cesty lidstva do budoucnosti? Setřou se zcela rozdíly mezi národními kulturami? Jestliže ano, jaká bude tvář oné nadnárodní kultury? Jaký člověk z ní a v ní vznikne? Opakujeme na tomto místě otázku Antoine de Saint Exupéryho, vyslovenou s podivuhodnou vizí již před druhou světovou válkou: „Vždy jsem dělal rozdíl mezi důležitým a nutným. Je jisté nutné, aby se člověk nasytil, protože nedostává-li se mu jídla, přestává být člověkem a přestává si klást otázky. Ale důležitější je láska, smysl života a povědomí Boha. Nezajímá mne onen druh člověka, který zakládá na sádlo. Neptám se, zda člověk bude či nebude šťastný a usazený v pohodlí a blahobytu. Ptám se především, jaký z toho štěstí, bezpečí a blahobytu vznikne člověk“.

Exupéry padl ve druhé světové válce v boji s nacistickým Německem. Jeho otázka však zůstala a naléhá na odpověď. Troufám si říci, že především od filozofie výchovy. Aby však filozofie výchovy na tak závažnou otázku

mohla odpovědět, a také ve směru odpovědi jednat, musí se filozofii i výchově dostat prostoru. Je-li degradována stávající mocí na doprovod živelně probíhající změny — v politice i ekonomice — ztrácí svůj pravý smysl: dosíci takové kvality života, v níž by byly uplatněny všechny bytostné síly individua a harmonizovány s prostředím, v němž se nachází.

Společenský pokrok je nemyslitelný bez harmonického rozvoje osobnosti. Z tohoto hlediska je také nutno vidět přínos jednotlivých kultur. Neexistovala kultura, která by opomíjela ideu harmonie. Zнала ji stará indická kultura, čínská i japonská kultura, kultura řecká svou kalokagathíí pronikla i do naší národní kultury. Komenský nachází v harmonii rozumu a citu prostor pro svobodu vůle. Podle Pestalozziho „podvod a povrchnost zaplaví lidského tvora od kolébky“, nedostane-li se mu lásky, onoho jedinečného citu, který však vůbec nemusí vzestít. Nejmarkantněji to poznala ve 30. letech tohoto století vlast Goethova a Schillerova. Naprostá likvidace citové a mravní stránky v jedinci předcházela totální manipulaci s německým národem v dosud největší světové válce. Manipulaci s národem: vzdělaným, pracovitým, fyzicky i psychicky zdatným. V jak krátké době může národ klesnout na dno, do bažin nevědění a nelidskosti! Situace německého národa, s vyspělou kulturou, by měla být mementem nám všem na věčné časy!!

Vše, co v národní kultuře prospívá harmonickému rozvoji osobnosti, je hrází proti nelidskosti. Povyšme vůli nad rozum a cit a máme tu nového diktátora! Člověk citově a mravně nerozvinutý je trvalým nebezpečím každé kultury národní i nadnárodní, světové. Velkým nebezpečím kultury jsou pak některé nové kulturní elementy, plody technického rozvoje. Mám na mysli především film a televizi. Theodor Adorno pokládá osvětu, dělanou těmito masmédií, za podvod. Na jejich velké nebezpečí poukázal i filmový režisér Luis Buñuel. Urychlují proměnu homo sapiens v homo konzumens, v člověka k ničemu, schopného všeho.

Tyto prostředky působí velmi nevhodně na rozvoj osobnosti. Rozvíjejí fantazii, nekultivují však pudovou základnu jedince. Působí na lidský organismus obdobně jako lék, který je podáván v nesprávných dávkách. Nemí-li jedinec mravně a citově vyzrálý, může se zlo, páchané ve filmu či na televizní obrazovce, stát příkladem hodným následování.

Rozumový, citový a mravní rozvoj jedince musí probíhat v rovnováze a stále směřovat k harmonii. Toto však nezabezpečí výchova, která živoří na periferii politiky a ekonomiky. Pozice by měly být obráceny, výchova by měla určovat kvalitu politiky a ekonomiky. Cílem naší národní výchovy nemůže být zmaterializovaný jedinec, ale člověk duchovních kvalit, zodpovědný za sebe, svoji kvalitu života. Ta se neobejde bez pozitivního vztahu k druhým lidem, k přírodě i vesmíru.

Vlastenecký cit je cit k celku, k národu, k národní kultuře a je podložen fantazijní schopností procítit tyto obecné pojmy v rovině jedinečné, v rovině lásky ke svým nejbližším, k domovu a lidem, kteří k němu patří. Před 10 lety jsem položila posluchačům učitelského studia na filozofické fakultě MU tuto otázku: „Kdo tě naučil milovat rodné místo, kraj?“ Dostala jsem

- z 61% odpověď – rodina (39% rodiče, 22% prarodiče),
- z 21% rodina a škola,
- z 8% pouze škola, učitelé čj na ZŠ i SŠ
- z 10% záporná odpověď, nikdo, jsem internacionalista a pod.

Tázala jsem se také, zda se účastní kulturního života (aktivně či pasivně) v místě trvalého bydliště. Kladnou odpovědělo 82% respondentů, záporně odpovědělo 18% respondentů. Respondenti první skupiny se velmi kriticky vyjadřovali k úrovni tzv. diskoték.

Až do 50. let tohoto stol. byly aktivity tzv. místní kultury velmi bohaté, vázané na spolkovou činnost Sokola, Orla, DTJ, hasičů a podobně. Zcela zřetelná byla kontinuita na předválečné období, kdy velmi značný význam měla i státní osvěta, řízená a podporovaná ministerstvem školství a národní osvěty.

Tyto kulturní aktivity našich občanů svědčily o harmonicky rozvinuté osobnosti těch, kteří měli pouhé základní vzdělání, tj. 8letou obecnou školu. Lidé uměli zpívat, hrát na housle či jiný hudební nástroj, uměli tančit, rádi cvičili a hráli ochotnická představení. Pozastavme se u pěvecké úrovně našich lidí, neboť zde je regres nejzřetelnější. Jan Kollár v roce 1834 zachytil ve dvou svazcích na 2 500 lidových písní, které si složili a zpívali hudebně neškolení lidé. V roce 1862 se konal v Praze 1. sjezd pěveckých spolků (bylo jich zastoupeno 87), z nichž mnohé měly již osmdesátiletou tradici. Např. Jednota sv. Cecílie v Ústí nad Orlicí. Na čtvrtém sjezdu pěveckých spolků v roce 1868 bylo rozhodnuto o vytvoření ústředí, tzv. Jednoty zpěváků československých. Spolupráce mezi českými a slovenskými spolky byla samozřejmostí. Roku 1904 se z podnětu Jednoty konal první český hudební festival v Praze, tedy předchůdce dnešních mezinárodních hudebních festivalů, ovšem s tím rozdílem, že tehdy zpívali amatéři, pouze pro radost sobě i druhým, dnes se zpívá za peníze a pro slávu.

Takto bychom mohli jít do minulosti lidové umělecké výroby, sledovat tradici našich i slovenských výšivek a krojů, sledovat od roku 1882 vznik a činnost tzv. feriálních osad a Spolku pro pěstování her české mládeže, Klubu československých turistů, Sokola, Junáka atd. Vedle zpěvu snad největší význam pro harmonický rozvoj osobnosti mělo ochotnické divadlo s tradicemi od druhého desetiletí 19. století.

Umění sehrálo a sehrává nezastupitelnou roli při rozvoji vyšších mravních citů, obohacuje osobnost, otevírá ji druhým lidem schopností bezprostředního, fantazijního i citového prožitku. Lidové umění je pak i projevem zdraví národa, jeho bytostné síly a svěžesti, tvůrčích schopností. Převládne-li v národě netvůrčí, konzumní způsob života, odrazí se především v zániku lidového umění.

Naše současná výchova se nemůže zříkat svých tradic, které jsou zdravé a na něž může být hrda a hrdě na ně navazovat. Nemůže nevidět nebezpečí, plynoucí z pouhého konzumu kulturních hodnot, z nichž mnohé jsou pseudohodnotami. Před pedagogickou vědou stojí závažný úkol: analýza výchovného vlivu hromadných sdělovacích prostředků včetně stále více se uplatňující reklamy.

Rozvoj citové a mravní stránky osobnosti musí harmonovat s rozumovým rozvojem osobnosti a rozvoj osobnosti pak s vědeckotechnickým rozvojem. Pedagogika, jako věda o výchově, musí být schopna prosazovat taková opatření, která by vedla ke zdüchovnění člověka, k rozvoji jeho lidských kvalit.

- [1] T. G. Masaryk: Problém malých národů v evropské krizi.
- [2] Edvard Beneš: Problém malých národů po světové válce. Občanská knihovna, sv. 73-4, vyd. MSANO, 1926 v Praze.
- [3] Kolektiv autorů: Antologie textů soudobé západní filozofie, KU v Praze, 1965 v Praze.
- [4] David Riesman: Osamělý dav, vyd. Mladá fronta, 1968 v Praze. Albert Schweitzer, zastánce kritického myšlení a úcty k životu, vyd. Vyšehrad, 1989 v Praze.